

УДК 336.143

БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ**Лисяк Л.В., д.е.н.****Куліченко В.О.***Університет митної справи та фінансів*

У статті проаналізовано низку наукових поглядів щодо визначення сутності бюджетного механізму та його видів. Запропоновано авторське визначення сутності бюджетного механізму інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту. Визначено теоретичні засади формування і функціонування бюджетного механізму. Виокремлено види сучасного бюджетного механізму, що відповідають принципам програмно-цільового управління. Наведено концептуальні положення формування бюджетного механізму в умовах інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту. Визначено основні задачі, на вирішення яких має бути направлений бюджетний механізм на сучасному етапі розвитку держави. Актуальність дослідження обумовлена тим, що у зв'язку із загальною орієнтацією системи державних фінансів на інноваційний розвиток, виникає необхідність формування сучасного бюджетного механізму, що відповідатиме економічним реаліям сьогодення. У статті бюджетному механізму відведена роль інструмента цілеспрямованого впливу на побудову ефективної системи бюджетного менеджменту.

Ключові слова: бюджетний механізм, інноваційний розвиток, система бюджетного менеджменту, бюджет, програмно-цільовий метод.

UDC 336.143

BUDGETARY MECHANISM IN TERMS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE BUDGET MANAGEMENT SYSTEM**Lysiak L., Dr. of Econ.Sc.,****Kulichenko V.***University of Customs Affairs and Finance*

The article analyzes a number of scientific views on the nature of the budgetary mechanism and its types. Own determination of term «budgetary mechanism of innovative development of the budget management system» is offered. The theoretical bases of formation and functioning of the budgetary mechanism is determined. Types of modern budgetary mechanism that correspond to the principles of Management by Objectives are singled out. The conceptual provisions of the budgetary mechanism formation in terms of innovative development of the budget management system are represented. The main objectives of the budgetary mechanism at the current stage of government development are identified. Relevance of the study is caused by the fact

that the system of public finances is focused on innovative development and it is necessary to generate the modern budgetary mechanism that will meet the economic realities. In this article the budgetary mechanism plays the role of an instrument of purposeful influence on creation of the effective system of budget management.

Keywords: budgetary mechanism, innovative development, budget management system, budget, program-target method.

Актуальність проблеми. Функціонування системи бюджетного менеджменту відповідно до інноваційного типу розвитку потребує відповідного удосконалення бюджетного механізму. Необхідність правильної побудови бюджетного механізму, на нашу думку, посилюється із поглибленням участі України у процесах фінансової глобалізації. Адже по ефективності бюджетного механізму можна судити про правильність напрямку реалізації бюджетних реформ та відповідність їх сформованим соціально-економічним реаліям.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретико-методологічні та організаційні аспекти впровадження інновацій в бюджетний процес досліджують у своїх працях такі зарубіжні вчені як С. Коен, У. Ейміке, Дж. Мулган, Д. Олбарі, П. Віндрум, Д.Р. Малінс, Е. Грем.

Значний теоретичний і практичний внесок у дослідження змісту поняття та основних засад функціонування бюджетного механізму зробили такі українські науковці як І.О. Лютий, І.О. Луніна, О.Д. Василик, С.І. Юрій, В.М. Геєць, В.М. Федосов, Т.М. Ковальова, І.Я. Чугунов, В.М. Опарін, Т.Ф. Куценко, В.Г. Дем'янишин, І.Г. Лук'яненко та ін., а також російські вчені – В.М. Родіонова, Т.М. Ковальова, С.В. Барулін, М.В. Гаретовський, Ю.Я. Вавілов, Л.І. Гончаренко, С.М. Омірбаєв.

Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних і зарубіжних вчених у дослідженні означеної проблематики, необхідно зазначити, що назріла потреба у формуванні наукових засад розвитку сучасного бюджетного механізму на основі інноваційних інструментів бюджетного Кодексу України у зв'язку із загальною орієнтацією системи державних фінансів на інноваційний розвиток.

Тому **метою роботи** є визначення концептуальних положень формування бюджетного механізму в умовах інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відсутність єдиної загальноприйнятої дефініції поняття «бюджетний механізм» та невизначеність щодо його складових свідчить про його багатогранну економічну природу.

Як стверджує В. Дем'янишин, для того, щоб сформулювати теоретичні засади бюджетного механізму доцільно його розглядати як об'єктивне економічне явище та як практичну модель його реалізації [5, с. 57]. А трактування бюджетного механізму, на думку вченого, має залежати від мети, яка ставиться при дослідженні тих чи інших аспектів Державного бюджету. Так, наприклад, розглядаючи Державний бюджет за змістом (як централізований фонд грошових коштів держави), під бюджетним механізмом слід розуміти «сукупність конкретних методів, форм, важелів, інструментів, стимулів, санкцій, які забезпечують мобілізацію та використання коштів бюджетного фонду держави». При цьому, досліджуючи бюджет і бюджетну систему за організаційною побудовою, під бюджетним механізмом вчений розуміє «сукупність організаційних і методологічних положень і засобів, що забезпечують функціонування бюджетної системи держави, а також специфічних підходів, за допомогою яких держава створює умови та забезпечує функціонування бюджетних відносин на державному, регіональному та місцевому рівнях, тобто безпосередньо у кожній ланці бюджетної системи» [5, с. 58].

Розглядаючи бюджетний механізм як складову частину фінансового механізму О.Д. Василик стверджує, що за допомогою бюджетного механізму держава, практично використовуючи бюджет, здійснює свою фінансову політику [4, с. 44].

Підкреслюючи роль бюджетного механізму у розподілі та перерозподілі валового внутрішнього продукту, створеного у державі, автори підручника «Бюджетна система» за редакцією заслуженого діяча науки і техніки України С.І. Юрія визначають бюджетний механізм як «сукупність фінансових форм, методів, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, за допомогою яких забезпечується здійснення широкої системи розподільчих і перерозподільчих процесів, формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави, функціонування бюджетної системи загалом та реалізація засад бюджетної доктрини й бюджетної політики держави» [3, с. 36].

Деякі вчені наголошують на значній ролі бюджетного механізму у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку суспільства. Зокрема, М.І. Крупка розглядає бюджетний механізм як «... сукупність форм, методів, важелів та інструментів використання державного бюджету і впливу на соціально-економічний розвиток» [7, с. 212]. С.О. Булгакова, О.Т. Колодій та Л.В. Єрмошенко трактують бюджетний механізм як «...сукупність способів організації бюджетних відносин, що застосовує держава з метою забезпечення належних умов для економічного і соціального розвитку» [15, с. 100].

Л.В. Фещенко, П.В. Проноза, Н.В. Кузьминчук характеризують бюджетний механізм як «комплекс спеціально розроблених й законодавчо закріплених у державі форм і методів створення та використання фінансових ресурсів для регулювання економічних і соціальних процесів» [17, с. 33]. На їхню думку, функціонування бюджетного механізму обумовлене нездатністю ринкового механізму забезпечити гідний рівень життя людини та у зв'язку з цим – необхідністю фінансового забезпечення темпів і пропорцій розвитку економіки, а також соціальних гарантій населенню.

Л.Ю. Наумова стверджує, що «бюджетний механізм – це сукупність форм і методів формування і використання фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів при досягненні ними стану рівноваги, що застосовуються з метою впливу на економічний і соціальний розвиток суспільства» [10, с. 20]. Такий погляд розкриває сутність бюджетного механізму відповідно до внутрішньої (як матеріальне відображення організації бюджетних потоків) та зовнішньої (як фактор впливу на стан економіки) дії функціонування бюджету.

З вищенаведених визначень бачимо, що з підвищенням ролі бюджету як інструменту впливу на прискорення соціально-економічного розвитку суспільства, а також проведення виваженої бюджетної, екологічної, інноваційної, інвестиційної та інших напрямків державної політики, бюджетному механізму відводиться не тільки теоретичне, а й практичне значення в реалізації управління бюджетними коштами.

Заслужовують на увагу й підходи російських вчених-економістів щодо трактування цього поняття. Бюджетний механізм досліджується авторами з діаметрально протилежних точок зору. Так, заслужений діяч РФ В.М. Родіонова вважає, що бюджетний механізм «... є реальним втіленням бюджетної політики, відображає конкретну націленість

бюджетних відносин на розв'язання економічних і соціальних завдань. За допомогою бюджетного механізму можна практично використовувати бюджет як інструмент державного регулювання економіки, стимулювання виробничих і соціальних процесів» [14, с. 236]. Натомість Т.М. Ковальова стверджує, що бюджетний механізм «... являє собою комплекс елементів управління, призначених для реалізації бюджетної політики...» [6, с. 59]. Вона акцентує увагу на тому, що бюджетний механізм є інструментом активного державного управління економікою. »Бюджетний механізм, – на думку вченої, – можна назвати механізмом управління бюджетним процесом, реалізації на практиці функцій і принципів бюджетної системи та бюджетної політики на основі норм бюджетно-податкового права». У цьому визначенні підкреслюється конкретна роль бюджетного механізму у функціонуванні та управлінні бюджетною системою країни.

Умовно у рамках бюджетного механізму прийнято виділяти кілька його видів [8]:

- механізм управління бюджетним процесом і бюджетними відносинами

- механізм формування бюджетних ресурсів;
- механізм розподілу бюджетних ресурсів;
- механізм використання бюджетних ресурсів;
- механізм контролю та аналізу використання бюджетних ресурсів.

Залежно від необхідності використання тих чи інших методів, важелів, інструментів та показників, В.Г. Дем'янишин у складі бюджетного механізму виділяє [5, с. 60-62]:

- механізм мобілізації доходів, до якого належать податковий та неподатковий механізми, а також механізм мобілізації міжбюджетних та офіційних трансфертів;

- механізм використання бюджетних коштів, складовими якого є бюджетне резервування, бюджетне кредитування та бюджетне фінансування;

- механізм управління бюджетним дефіцитом і державним боргом, що передбачає обґрунтування обсягів бюджетного дефіциту та джерел його погашення, механізм залучення джерел фінансування дефіциту, погашення державного кредиту, сплати відсотків, зміни умов тощо;

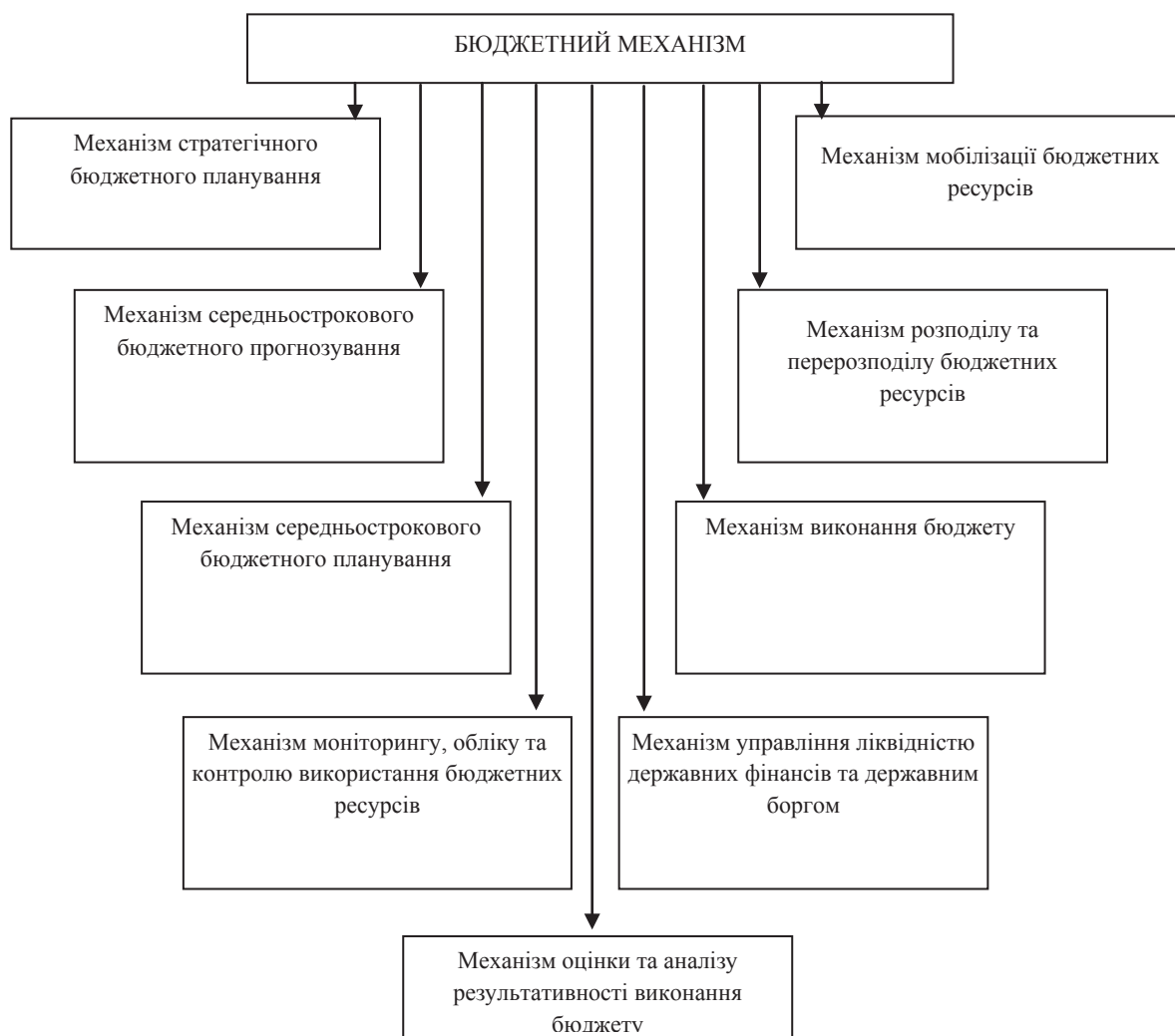
- механізм регулювання міжбюджетних відносин, який охоплює механізм надання міжбюджетних трансфертів та механізм перерозподілу міжбюджетних трансфертів.

В Україні основою функціонування бюджетного механізму як системи, що впливає на фінансові відносини в суспільстві на етапах

складання, розгляду, затвердження й виконання бюджету, є програмно-цільовий метод. Запровадження програмно-цільового методу управління видатками бюджету не тільки кардинально змінило ідеологію бюджетного процесу, а й призвело до трансформації існуючого бюджетного механізму. Так, у бюджетний процес були впроваджені наступні інноваційні процедури:

- здійснення видатків на основі бюджетних програм;
- середньострокове бюджетне прогнозування;
- стратегічне бюджетне планування;
- контроль за ефективністю здійснення видатків (встановлення результативних показників програм).

Відповідно до цього визначимо види сучасного бюджетного механізму, що відповідають принципам програмно-цільового управління на рис. 1.

*Рис. 1. – Класифікація видів сучасного бюджетного механізму
Розроблено авторами*

Механізм стратегічного бюджетного планування передбачає складання середньострокових та довгострокових планів своєї діяльності розпорядниками бюджетних коштів визначення обсягу бюджетних ресурсів для реалізації завдань соціально-економічного розвитку держави. На практиці цей механізм забезпечує баланс між плановими бюджетними видатками та бюджетними коштами, необхідними для їх фінансування.

Механізм середньострокового бюджетного прогнозування пов'язаний із розробленням прогнозу державного бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди. Визначення індикативних прогнозних показників сприяє посиленню прозорості бюджету, реалізації послідовної та передбачуваної бюджетної політики в середньостроковій перспективі.

Механізм середньострокового бюджетного планування забезпечує узгодження стратегічних планів учасників бюджетного процесу на середньострокову перспективу з наявними бюджетними ресурсами, що у свою чергу дозволить перейти до формування довгострокових пріоритетів бюджетної політики.

За економічним змістом механізм мобілізації бюджетних ресурсів – це сукупність податкових, неподаткових та трансфертних методів формування доходів бюджету у обсягах, достатніх для забезпечення головних напрямів внутрішньої і зовнішньої діяльності держави.

Механізм розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів передбачає утворення централізованого фонду грошових коштів та подальший розподіл і перерозподіл доходів та нормування видатків з метою досягнення рівномірного фінансового забезпечення регіонів та різних верств населення.

Механізм виконання бюджету передбачає використання бюджетних ресурсів на передбачені бюджетом цілі.

Механізм управління ліквідністю державних фінансів та державним боргом передбачає забезпечення фінансування державного бюджету за мінімально можливої вартості обслуговування державного боргу з урахуванням ризиків та утримання обсягу державного боргу на економічно безпечному рівні.

Механізм моніторингу, обліку та контролю використання бюджетних ресурсів покликаний забезпечити такий рівень бюджетної дисципліни, що унеможливило б незаконне, нецільове і неефективне використання бюджетних ресурсів і державного майна.

Механізм оцінки та аналізу результативності виконання бюджету пов'язаний із оцінкою ефективності бюджетних програм на підставі аналізу їх результативних. Даний механізм дозволяє виявити причини виникнення проблем у процесі реалізації бюджетних програм, а також доцільність продовження реалізації тих чи інших програм у наступних бюджетних періодах. Він забезпечує уряд належною інформацією для формування показників проекту бюджету на наступний рік.

Така організація бюджетного механізму, на нашу думку, визначає можливості його практичного використання у забезпеченні успішної реалізації бюджетної тактики та стратегії держави.

Незважаючи на наявність у науковій літературі багатьох позицій щодо трактування суті бюджетного механізму, всі вчені сходяться в тому, що кожному конкретному етапу розвитку суспільства властивий свій бюджетний механізм. На думку Т.Ф. Куценко формування бюджетного механізму обумовлене тими завданнями, які стоять перед суспільством на тому чи іншому етапі його розвитку. «Змінюються завдання – повинен змінитися і бюджетний механізм. Це означає, що на кожному етапі розвитку цивілізованої держави органи державної влади й управління повинні розробити такий бюджетний механізм, який би забезпечив втілення поставлених завдань» [8, с. 42].

У зв'язку з постійною зміною пріоритетів державної політики удосконалення бюджетного процесу має системний характер. Впродовж останніх років в Україні реалізовано низку заходів, спрямованих на впровадження бюджетної децентралізації, удосконалення податкової реформи, розвитку внутрішнього аудиту у вітчизняних центральних органах виконавчої влади, реформи фінансування системи державного управління, інституційної реформи Державної фіскальної служби, підвищення ефективності роботи Міністерства фінансів тощо. Водночас, економічні тенденції засвідчують необхідність подальшого удосконалення як бюджетної політики в цілому, так і формування сучасних механізмів системи управління державними фінансами. У цьому аспекті актуальним є питання побудови в Україні ефективної системи бюджетного менеджменту як практичного інструменту забезпечення результативності бюджетної політики держави та ключової передумови вступу України до Європейського Союзу. Наразі, попри складну ситуацію щодо безпеки, економічного та політичного розвитку України, започатковані Урядом реформи продовжують набирати обертів. Проте без збалансованої системи державних фінансів

та ефективного управління бюджетними ресурсами провести глибокі та ефективні реформи в таких складних умовах виявляється неможливим. При цьому, стратегічний розвиток системи бюджетного менеджменту потребує докорінного оновлення методів управлінської діяльності в бюджетному процесі, що передбачає перетворення бюджетного механізму в ефективний засіб організації бюджетних відносин, формування розміщення і використання бюджетних ресурсів.

Формування бюджетного механізму інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту зумовлене загальною орієнтацією реформування системи управління державними фінансами інноваційних засадах.

На основі аналізу праць вітчизняних науковців [1, 2, 9, 12] можна констатувати, що формування бюджетного механізму інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту має базуватися на наступних концептуальних положеннях:

1. Орієнтація бюджетного менеджменту на профільовану систему цінностей, прийняту суспільством, ключові проблеми і виклики часу. Управління бюджетними ресурсами та відносинами має здійснюватися з урахуванням національних і галузевих пріоритетів розвитку держави та регіонів, а також орієнтуватися на суспільство як покупця публічних послуг.

2. Впровадження інноваційних технологій бюджетного менеджменту (стратегічне бюджетне планування, середньострокове бюджетне прогнозування, електронне управління бюджетом та ін.).

3. Своєчасне виявлення бюджетних ризиків та забезпечення ефективного управління ними. Впровадження інноваційних технологій у будь-яку сферу передбачає існування певного ступеня ризику. Забезпечення точного планування та виконання бюджетів усіх рівнів неможливе без врахування фактору ризику при здійсненні управління бюджетними ресурсами. В основі інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту необхідним є розуміння сутності бюджетного ризику, його видів, а також методів управління бюджетними ризиками протягом всіх стадій бюджетного процесу. Окремі заходи управління бюджетними ризиками, що застосовують зараз та включають призупинення подальшого фінансування неефективних бюджетних програм, встановлення жорсткого порядку зменшення видатків бюджету вже довели свою неефективність. Управління бюджетними ризиками має являти собою безперервний циклічний процес.

4. Застосування принципів успішного управління проектами і програмами на рівні реалізації державних проектів та програм, проектів та програм місцевого та регіонального розвитку.

5. Впровадження проектного управління в програмно-цільове бюджетування.

6. Використання інформаційних технологій з метою підвищення якості бюджетного менеджменту. Інформатизація системи бюджетного менеджменту не просто підвищує результативність роботи органів управління бюджетом, а й сприяє спрощенню надання публічних послуг населенню.

У широкому значенні під бюджетним механізмом інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту буде розумітися сукупність способів організації бюджетних відносин, застосовуваних державою, з метою забезпечення сприятливих умов для впровадження інновацій в бюджетний процес. У вузькому сенсі це сукупність форм, методів, інструментів, важелів формування та використання бюджетних ресурсів з метою забезпечення інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту.

Таким чином, бюджетний механізм інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту має бути направлений на вирішення таких основних задач:

1. Забезпечення прозорості та надійності бюджетного процесу;
2. Створення сприятливих умов для впровадження інновацій в бюджетний процес;
3. Перебудова бюджетної системи на засадах ринкової моделі;
4. Розвиток механізмів інтеграції бюджетного та стратегічного планування;
5. Забезпечення ефективного та цільового використання бюджетних коштів за рахунок удосконалення механізму вимірювання результатів та контролю ефективності виконання проектів і програм;
6. Зменшення до мінімуму ризиків під час бюджетного процесу;
7. Забезпечення переходу від звітування про виконання державного та місцевих бюджетів до звітування про ефективність управління бюджетними коштами;
8. Поглиблення бюджетної децентралізації;
9. Забезпечення належного рівня бюджетної дисципліни в державі;
10. Забезпечення ефективного управління видатками, які мають перспективний характер;
11. Сприяння розвитку державно-приватного партнерства;
12. Зміцнення бюджету розвитку;
13. Розробка ефективної системи контролю за витрачанням бюджетних коштів;
14. Розширення можливостей для залучення боргових ресурсів з

одночасним закріпленням напрямів використання ресурсів дефіцитного фінансування. Боргові ресурси, що залучаються органами управління бюджетом, повинні спрямовуватися виключно на інноваційні проекти розбудови держави (проведення реформ), а також інвестиційні проекти, що мають високий рівень прибутковості;

15. Застосування комплексу податкових стимулів спрямованих на заохочення інновацій в пріоритетні галузі економіки;

16. Посилення відповідальності учасників бюджетного процесу за ефективне та раціональне використання бюджетних коштів та виконання планових завдань;

17. Поглиблення співпраці у програмах міжнародного співробітництва з метою залучення до бюджетних реформ кращого управлінського та технологічного міжнародного потенціалу.

Висновки. По-перше, у сучасній економічній літературі відсутнє однозначне трактування поняття «бюджетний механізм». По-друге, бюджетний механізм, на думку авторів, можна представити у вигляді таких взаємопов'язаних між собою його видів, а саме: механізму мобілізації бюджетних ресурсів, механізму стратегічного бюджетного планування, механізму середньострокового бюджетного прогнозування, механізму середньострокового бюджетного планування, механізму розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів, механізму виконання бюджету, механізму управління ліквідністю державних фінансів та державним боргом, механізму моніторингу, обліку та контролю використання бюджетних ресурсів, механізму оцінки та аналізу результативності виконання бюджету.

По-третє, зважаючи на загальноприйнятну думку про зміну принципової схеми практичного використання бюджету із розвитком держави, можна констатувати, що трансформація бюджетного механізму у сучасних умовах зумовлена необхідністю функціонування системи бюджетного менеджменту відповідно до інноваційного типу розвитку.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні можливостей поєднання проектного менеджменту та програмно-цільового управління, як основи функціонування бюджетного механізму в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булгакова С. Бюджетний ризик: сутність, класифікація, фактори ризику [Текст] / С. Булгакова, І. Микитюк // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2010. – № 1. – С. 59–68.

2. Булгакова С. Управління бюджетними ризиками [Текст] / С. Булгакова, І. Микитюк // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2010. – № 2. – С. 78–88.
3. Бюджетна система [Текст] : підруч. / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 624 с.
4. Василик О. Д. Бюджетна система України [Текст] : підручник / О.Д. Василик, К. В. Павлюк ; Київський нац. унт ім. Тараса Шевченка. – К. : Центр навч. літ., 2004. – 544 с.
5. Дем'янишин В. Теоретичні засади бюджетного механізму держави [Текст] / В. Дем'янишин // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2008. – № 1. – С. 56-67.
6. Ковалёва Т.М. Бюджет и бюджетная политика в Российской Федерации [Текст] : учебное пособие / Т.М. Ковалёва, С.В. Барулин. – М. : КНОРУС, 2005. – 208 с.
7. Крупка М.І. Фінансово–кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України [Текст] / М. І. Крупка.–Львів:Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка,2001. – 608 с.
8. Куценко Т.Ф. Бюджетно-податкова політика [Текст] : Навч.-метод. посібник для самоств. вивч. дисц. / Т.Ф. Куценко. – К.: КНЕУ, 2002. – 256 с.
9. Михайленко С.В. Інноваційні технології бюджетного менеджменту: теоретико–методологічний аспект [Текст] / С.В. Михайленко // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2010. – № 668. – С. 118–122.
10. Наумова Л.Ю. Бюджетний механізм фінансової стабілізації економіки [Текст] / Л.Ю. Наумова // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 19–32.
11. Реформування бюджетної системи України на інноваційних засадах [Текст] : монографія / колектив авторів [заг. ред. Ф. О. Ярошенка]. – К. : Міністерство фінансів України. – 2010. – 544 с.
12. Степура М. Управління ризиками видаткової частини бюджету як пріоритетний напрям реформування бюджетного менеджменту в Україні [Текст] / М. Степура, Г. Котіна // Схід. – 2012. – № 2 (116). – С. 53–60.
13. Фещенко Л.В. Бюджетна система України [Текст] : Навчальний посібник / Л.В. Фещенко, П.В. Проноза, Н.В. Кузьминчук . – К.: Кондор, 2008. – 440 с.
14. Финансы [Текст] : Учебник /В. М. Родионова, Ю. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко и др.; Под ред. В. М. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 400 с.
15. Формування і функціонування бюджетної системи України [Текст] : монографія / [С. О. Булгакова, О. Т. Колодій, Л. В. Єрмошенко та ін.] ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Книга, 2003. – 344 с.